

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

2017

Η γυναίκα στο Βυζάντιο
Women in Byzantium

Το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού τιμήθηκε με το
Βραβείο Μουσείου του Συμβουλίου της Ευρώπης για το έτος 2005
The Museum of Byzantine Culture was awarded the
Council of Europe Museum Prize for the year 2005

Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Λεωφ. Στρατού 2, 546 40 Θεσσαλονίκη

Τηλ. 2313 306 400

www.mbp.gr

Museum of Byzantine Culture

2, Stratou Ave., GR-546 40 Thessaloniki, Greece

Tel. +30 2313 306 400

www.mbp.gr

© 2016 Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού / Museum of Byzantine Culture

ISBN: 978-960-9669-05-4

ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΝΕΒΑΛΕ ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗ ΤΗΣ ΧΟΡΗΓΙΑ Η:

THIS DESK DIARY IS PUBLISHED WITH THE KIND SUPPORT OF:

Αφροδίτη Κούση

Afroditi Kousi

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 2017 DESK DIARY

Η γυναίκα στο Βυζάντιο
Women in Byzantium

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ASSOCIATION OF THE FRIENDS OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

Λεπτομέρεια από φορητή εικόνα με το Γενέσιον της Θεοτόκου. Συλλογή Δημητρίου Οικονομοπούλου, 18ος αι.
Detail from a portable icon of the Nativity of Theotokos. Economopoulos Collection, 18th c.

Women in Byzantium has been a frontline research subject for several decades now, and is a question of considerable interest. Starting from Pauline theology and based on a variety of approaches, with a fresher look in recent years due to the study of written sources and archaeological finds, new light is being shed on the position of women in Byzantium, with new observations that clarify aspects of their presence that until recently were largely unknown. Urban sophisticate and villager, poor and insignificant, rich and famous, nun and lay person, benefactress and actress, become familiar figures.

The 26th Symposium on Byzantine and Post-Byzantine Archaeology and Art (Athens, 13 May, 2006), was a characteristic example of a contribution to research in this field. Its topic was *Women in Byzantium. Worship and Art*, and the proceedings were published in a special volume in 2012, sponsored by the Cultural Foundation of the Piraeus Group and dedicated to the distinguished Byzantine scholar Angeliki Laiou, a pioneer in the study of the position of *Women in Byzantium*.

In the Museum of Byzantine Culture, the female presence is particularly strong in the depictions of female personifications, allegorical figures from Late Antiquity in every kind of material, in the scenes on funerary monuments, in the objects associated with everyday household occupations, beauty needs and jewellery, in the holy figures of female saints in the icons from churches and private aids to devotion, in the figure of the Blessed Virgin herself, the supreme woman and mother.

This calendar is our contribution to the on-going scientific dialogue on the subject of *Women in Byzantium*. We take this opportunity to express once again our heartfelt thanks to the Association of Friends of our Museum and to wish one and all a Peaceful New Year with Health and Humanity.

Dr Agathoniki Tsilipakou

Director, Museum of Byzantine Culture

Η *Γυναίκα στο Βυζάντιο* αποτελεί ένα ζήτημα αιχμής στην επιστημονική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η θέση της γυναίκας, με αφορμή και την Παύλεια θεολογία αλλά και τις διαφορετικές προσεγγίσεις, με πιο φρέσκια ματιά τα τελευταία χρόνια, χάρη στη μελέτη των γραπτών πηγών και των αρχαιολογικών ευρημάτων, αρχίζει να φωτίζεται μέσα από νέες επιστημονικές που διευκρινίζουν άγνωστες, μέχρι πρόσφατα, πτυχές της γυναικείας παρουσίας στο Βυζάντιο. Η γυναίκα της πόλης και του μικρού οικισμού, η άσημη και η πένης, η επώνυμη και η εύπορη, η λαϊκή και η μοναχή, η δωρήτρια, η μίμος – θεατρίνα, κλπ. μεταλλάσσονται σε μορφές οικείες και γνώριμες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα συμβολής στην προαναφερόμενη έρευνα στη χώρα μας αποτέλεσε το 26ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης (Αθήνα, 13 Μαΐου, 2006) με το ειδικό θέμα: «*Η Γυναίκα στο Βυζάντιο. Λατρεία και Τέχνη*». Τα πρακτικά της ημερίδας δημοσιεύτηκαν σε ειδικό τόμο, το 2012, με την οικονομική υποστήριξη του Πολιτιστικού Ιδρύματος του Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ), αφιερωμένο στη διακεκριμένη βυζαντινολόγο Αγγελική Λαΐου, πρωτοπόρο στη μελέτη της θέσης της *Γυναίκας στο Βυζάντιο*.

Στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, η γυναικεία παρουσία είναι ιδιαίτερα έντονη μέσα από τις απεικονίσεις γυναικείων προσωποποιήσεων, αλληγορικών μορφών της ύστερης αρχαιότητας, σε κάθε λογής υλικό, μέσα από τις παραστάσεις σε ταφικά μνημεία, μέσα από τα αντικείμενα των καθημερινών ασχολιών στο σπίτι, τα σύνεργα καλλωπισμού και τα κοσμήματα, μέσα από τις ιερές μορφές των γυναικών αγίων στις εικόνες από τους ναούς και τα ιδιωτικά προσκυνητάρια, μέσα από τη μορφή της ίδιας της Παναγίας, της κορυφαίας γυναίκας και μητέρας.

Το ανά χείρας ημερολόγιο αποτελεί τη δική μας συμβολή στον επιστημονικό διάλογο για το θέμα της *Γυναίκας στο Βυζάντιο*. Με την ευκαιρία και αυτής της έκδοσης ευχαριστούμε για άλλη μία φορά το Σωματείο των Φίλων του Μουσείου μας και ευχόμαστε σε όλες και όλους, από καρδιάς, μία Ειρηνική Χρονιά με Υγεία και Ανθρωπιά.

Δρ Αγαθονίκη Τσιλιπάκου

Διευθύντρια, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Once again the Friends of the Museum of Byzantine Culture have produced their traditional annual calendar-album, with the 2017 edition dedicated to *Women in Byzantium*.

From the resources of the Museum's collection of frescoes, sculptures, mosaics, pottery, jewellery and the minor arts, its editor, archaeologist Dr Evangelia Angelkou, selected items relating to women and illustrating facets of their life, dress, appearance, household occupations and professional activities. Leafing through it, we realise that women in Byzantium differed very little from their sisters of today, who tend to their families, contribute to the household budget, and still find time to look after their appearance.

We take this opportunity to wish you all a happy, healthy and creative New Year.

The Board of Directors,
for the Society of Friends of the Museum of Byzantine Culture

Πιστό στην ετήσια παράδοσή του, το Σωματείο των Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού προχώρησε στην έκδοση του ημερολογίου – λευκώματος για το 2017 το οποίο είναι αφιερωμένο στην γυναικεία παρουσία και έχει τον τίτλο «Η γυναίκα στο Βυζάντιο».

Η αρχαιολόγος Δρ Ευαγγελία Αγγέλλου, η οποία επιμελήθηκε το φετινό ημερολόγιο, επέλεξε αντικείμενα από τη συλλογή του Μουσείου, όπως τοιχογραφίες, γλυπτά, ψηφιδωτά, κεραμικά, αντικείμενα μικροτεχνίας και κοσμήματα, τα οποία σχετίζονται με τη γυναίκα και διαφωτίζουν από πολλές απόψεις τη ζωή, την εμφάνιση, τις οικιακές ασχολίες, τις επαγγελματικές δραστηριότητες και τις μεθόδους καλλωπισμού της. Διαπιστώνουμε τελικά ότι η βυζαντινή γυναίκα δεν διαφέρει και πολύ από τις σημερινές γυναίκες, που φροντίζουν το σπίτι τους, την οικογένειά τους, συνεισφέρουν στον οικογενειακό προϋπολογισμό, και συγχρόνως επιμελούνται την εμφάνισή τους.

Με την ευκαιρία του ημερολογίου, ευχόμαστε σε όλους καλή χρονιά με υγεία και δημιουργικότητα.

Το Διοικητικό Συμβούλιο

του Σωματείου των Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού

Λεπτομέρεια χρυσοκέντητου σάκκου του επισκόπου Ιωαννίκιου με την Ρίζα του Ιεσσαί, έργο του Χριστόφορου Ζεφάρ, Θεσσαλονίκη, 1754-53.

Detail from a gold-embroidered prelate's sakkos belonging to the bishop Ioannikios with the Root of Jesse, done by Christóforos Zefar, Thessaloniki, 1754-53.

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Η ανάδειξη της εικόνας της γυναίκας στη βυζαντινή κοινωνία, προκύπτει από τρεις παράγοντες: Τα αρχαιολογικά ευρήματα, που είναι κυρίως ανασκαφικά, τη σωζόμενη καλλιτεχνική παραγωγή, (τοιχογραφίες, ψηφιδωτά, χειρόγραφα, γλυπτά) και τα κείμενα (πηγές), που διαφωτίζουν από πολλές απόψεις τη ζωή, την εμφάνιση, τις οικιακές ασχολίες, τις επαγγελματικές δραστηριότητες και τις μεθόδους καλλωπισμού της.

Με βάση τους παραπάνω παράγοντες και τα αντικείμενα που εκτίθενται στο ΜΒΠ, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μορφή στην εικόνα της γυναίκας στο Βυζάντιο. Δεν πρέπει να λησμονούμε όμως ότι ο τρόπος ζωής, η ενδυμασία και η θέση της γυναίκας στον πρωτοχριστιανικό και βυζαντινό κόσμο συνδέονταν άμεσα με την κοινωνική θέση και την οικονομική κατάσταση της οικογένειάς της. Ο βίος της αυτοκράτειρας και της ακολουθίας της στο ιερό παλάτιον δεν είχε τίποτε κοινό με τον βίο μιας αστής στην βασιλεύουσα και τις άλλες μεγαλουπόλεις. Κοινά σημεία συνάντησης ήταν μόνον η παρακολούθηση θρησκευτικών τελετών και αγώνων στον ιππόδρομο, που ήταν ανοιχτές σε όλο τον πληθυσμό.

Τεράστιο ήταν το χάσμα που χώριζε τον τρόπο ζωής της αστής από τον αντίστοιχο της γυναίκας των κατώτερων τάξεων, της χωρικής και της δούλης. Οι διαφορές εντοπίζονται στη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου, τη μόρφωση, τις ασχολίες, την ποιότητα της διατροφής, την πολυτέλεια της ενδυμασίας, τα κοσμήματα και τον καλλωπισμό.

Αρχίζοντας από την αμφίεση, πρέπει να αναφέρουμε ότι όπως και στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα η γυναικεία ενδυμασία αποτελούνταν από εσώρουχα (περισκελίδα και στηθόδεσμο) κνημίδες (κάλτσες) χιτώνα, χλαμύδα και υποδήματα. Το ένδυμα διαφοροποιείται ως προς την ποιότητα ανάλογα με την κοινωνική θέση και τον πλούτο. Ο χιτώνας, δύο παραδείγματα του οποίου, δάνεια από το Μουσείο Μπενάκη εκτίθενται στην αίθουσα *Παλαιοχριστιανική πόλη και κατοικία* του Μουσείου, είναι λινός και με κοντά μανίκια για το καλοκαίρι και μάλλινος με μακριά μανίκια για το χειμώνα. Κοσμεύεται με όρθια σήματα σκούρου χρώματος και επιράμματα (πρόσθετα κεντήματα) και δένεται με ζώνη κάτω από το στήθος. Μια ιδέα για τις πολυτελείς ζώνες των αστών της Θεσσαλονίκης μας δίνει μια ωραία ζώνη από χρυσό που βρέθηκε σε τάφο του ανατολικού νεκροταφείου της πόλης. Οι αγρότισσες και οι δούλες φορούσαν κοντό αμάνικο χιτώνα (κολόβιο) και λεντίον (ποδιά). Η χλαμύδα (ιμάτιο), από βαρύ μάλλινο ύφασμα ήταν ένα είδος παλτού για το χειμώνα, που στερεωνόταν με πόρπη. Οι πόρπες ήταν συνήθως μεταλλικές διαφόρων τύπων. Οι πλουσιότερες γυναίκες φορούσαν ως επανωφόρι τη δαλματική, από την αντίστοιχη ενδυμασία των γυναικών της Δαλματίας, είδος παλτού από δέρμα με φαρδιά μανίκια και γούνα στις παρυφές, όπως η Σωσάννα στην παράσταση του ομώνυμου τάφου, που εκτίθεται στην αίθουσα *Από τα Ηλύσια πεδία στον χριστιανικό παράδεισο*. Η δαλματική της Σωσάννας είναι πολυτελής, κατασκευασμένη από δέρματα ζώων κι έχει γούνα στις παρυφές.

Την εικόνα μιας γυναίκας της ανώτερης αστικής τάξης της Θεσσαλονίκης στα χρόνια του Μ. Κωνσταντίνου διασώζει η σύζυγος του αξιωματούχου στον δυτικό τοίχο του λεγόμενου τάφου του Ευστοργίου, η οποία φορά πολυτελή ρούχα και αντίστοιχη υπόδηση. Ο χιτώνας της είναι μακρύς κίτρινου χρώματος, που προέρχεται πιθανόν από βαφή με κρόκο (ζαφορά), και ζώνεται κάτω από το στήθος με κόκκινη ζώνη, ενώ τα μανίκια του είναι τριγωνικά και φαρδιά. Διακοσμείται με δύο πλατιές σκούρες κάθετες ταινίες με κροσσωτές άκρες που ξεκινούν από τους ώμους και φτάνουν μέχρι το τέλος του στριφώματος, ενώ ζεύγος ταινιών στολίζει και τα μανίκια. Στα πόδια της φορά μάλλον ρωμαϊκού τύπου calcei κόκκινου χρώματος, δηλαδή ένα κλειστό αλλά διάτρητο παπούτσι, που δεν φοριέται σε γυμνό πόδι, αλλά επάνω από μπλε κάλτσες, ώστε να αναδειχθεί το διάτρητο σχέδιο του υποδήματος, πρακτική συνηθισμένη αυτή την εποχή. Τα μαλλιά της είναι στολισμένα με μαργαριτάρια και χτενισμένα σύμφωνα με τη μόδα της εποχής, με χωρίστρα στη μέση και δυο κοτσίδες στερεωμένες στην κορυφή του κεφαλιού, κόμμωση που φέρει και η αυτοκράτειρα Ελένη, μητέρα του Μ. Κωνσταντίνου σε 14 διαφορετικές παραλλαγές, αλλά και οι αυτοκράτειρες Ευδοξία (393-404) και η Πουλχερία (414-453).

Οι ηλικιωμένες γυναίκες κάλυπταν το κεφάλι με μαφόριο ή μαφόρτη, κάτω από το οποίο συγκρατούσαν τα μαλλιά με mitella, μαντήλι από μετάξι, τραχύ ή λεπτό λινό ύφασμα ή δίχτυ. Μαφόριο σαν τα μαντήλια των αλλοτινών γιαγιάδων μας φορά η σεβάσμια Αυρηλία Πρόκλα, μητέρα ενός από τους συζύγους στο βόρειο τοίχο του λεγόμενου τάφου του Ευστοργίου, προς τιμήν της οποίας γίνεται η νεκρική τελετή.

Για το χτένισμα των μαλλιών χρησιμοποιούσαν χτένες διπλές ή μονές από χρυσό, ασήμι, ελεφαντόδοντο, όσες βέβαια είχαν την οικονομική δυνατότητα, αλλά και μπρούντζο, οστό ή ξύλο οι υπόλοιπες. Στις διπλές χτένες η σειρά με τα χοντρά και τα αραιά δόντια χρησίμευε για το ξέμπλεγμα των μαλλιών και η αντίστοιχη με τα λεπτά και πυκνά για τον καθαρισμό και το γυάλισμά τους. Στη συλλογή του Μουσείου μας φιλοξενούνται δύο πολύ ωραία παραδείγματα διπλών οστέινων χτενών από τις Λουλουδιές Κίτρους, που χρονολογούνται στον 5ο – 6ο αι. αλλά και ένα οστέινο χτενάκι από την ίδια περιοχή, το οποίο, όπως και σήμερα, χρησιμοποιούνταν για την σταθεροποίηση της κόμμωσης. Δεν έλειπαν και πρακτικές ανάλογες με τις σημερινές, όπως η μετατροπή των ίσιων μαλλιών σε σπαστά με τη χρήση μασιάς, αλλά και οι *νόθοι πλόκαμοι*, δηλαδή η προσθετική μαλλιών (*extension*) και φυσικά το βάψιμο των μαλλιών με διάφορα φυτικά παρασκευάσματα, όπως τα φύλλα καρυδιάς.

Οι γυναίκες των ανώτερων τάξεων συνήθιζαν να καλλωπίζονται με καλλυντικά, που παρασκεύαζαν συνήθως μόνες τους και τοποθετούσαν με τη βοήθεια του καθρέφτη. Αγαπημένο εξάρτημα του γυναικείου καλλωπισμού, ο καθρέφτης βρίσκεται συχνά σε τάφους συνοδεύοντας τη νεκρή μαζί με τα πολυτελέστερα ρούχα της που κοσμούνται συχνά με χρυσοκλωστές και τα κοσμήματά της. Από τις πηγές μαθαίνουμε ότι ιδιαίτερα δημοφιλή ήταν τα καταπλάσματα, δηλαδή οι μάσκες προσώπου με φυράματα, χία γη (κιμωλία) ή Σικυώνειο έλαιον, ενώ τα αποπατήματα της σαύρας θεωρούνταν εξαιρετική κρέμα προσώπου. Για το βάψιμο συνηθιζόταν η χρήση επιτριμμάτων, όπως η κάλυψη του προσώπου με αραιωμένο ασβέστη (είδος make-up), το τρίψιμο στα μάγουλα της ρίζας έγκουσας ώστε να πάρουν κόκκινο χρώμα και το βάψιμο των φρυδιών με ασβόλη. Για να γίνουν τα βλέφαρα *γραπτά* έβραζαν σε τσουκάλι φρέσκο καρύδι που στη συνέχεια το κοπανούσαν και παρασκεύαζαν με αυτό μια κρέμα με μέλι και λίπος από αγριοκάτσικο. Για το βάψιμο των ματιών έκαιγαν ξύλο δάφνης και ανακάτευαν τη στάχτη του με λάδι. Για το βγάλσιμο των φρυδιών, τα οποία η αισθητική της εποχής τα ήθελε λεπτά, χρησιμοποιούσαν το τσιμπιδάκι για τα φρύδια (τριχολάβιον), που δεν έχει αλλάξει μέχρι σήμερα. Ένα ωραίο παράδειγμα του 6^{ου} αι., κατασκευασμένο από χαλκό, εκτίθεται στην αίθουσα *Παλαιοχριστιανική πόλη και κατοικία* του Μουσείου μας.

Για την εφαρμογή των βαφών χρησιμοποιούσαν ωτογλυφίδες. Η ωτογλυφίδα είναι ένα λεπτό επίμηκες στέλεχος κυκλικής διατομής, το ένα άκρο του οποίου έχει αιχμηρή απόληξη και το άλλο κυαθίσκο ή σπάτουλα. Τα ψιμύθια (κρέμες και βαφές) τα τοποθετούσαν σε γυάλινες, πήλινες, οστέινες ή μολύβδινες κασετίνες που ονομάζονται πυξίδες. Μεγάλο ρόλο στον καλλωπισμό έπαιζαν και τα διάφορα αρώματα (μύρα), πολλά από τα οποία εισάγονταν από την Ανατολή (Ινδίες, Περσία, Αραβία, Αίγυπτο), αν και πολλές φορές παρασκευάζονταν από τις ίδιες τις χρήστριες. Ενδεικτικά αναφέρουμε το σούσιον μύρον (αιθέριο έλαιο κρίνου), το μύρσινο (από μύρτο και μύρρινα), τη νάρδο, το ρόδον (αιθέριο έλαιο από φύλλα τριαντάφυλλου), τη στακτή (από σμύρνα και κινάμωμον), το οινάνθιον (από άνθη άγριου σταφυλιού), το γάλαιον, τη σμύρνα, το βηρύλλιον και τον μόσχο. Τα αρώματα τοποθετούνταν σε ειδικά φυαλίδια με ψηλό στενό λαιμό και πώμα, τα μυροδοχεία, πολλά από τα οποία κατασκευάζονταν από γυαλί αλλά και πολύτιμα μέταλλα.

Την εμφάνιση συμπλήρωναν τα διάφορα κοσμήματα από χρυσό, ασήμι και πολύτιμους λίθους για τις γυναίκες των ανώτερων τάξεων και φθηνές απομιμήσεις από χαλκό, γυαλί, πηλό και οστό για τις φτωχότερες. Τα κοσμήματα (βραχιόλια, σκουλαρίκια, περιδέ-ρρια) είναι χρυσά με πολύτιμες πέτρες ή μαργαριτάρια και φυλάγονταν σε πολυτελείς ή απλούστερες πυξίδες που κλείδωναν με ασφάλεια.

Για τη βελτίωση της εμφάνισης και την κάλυψη των σωματικών ατελειών οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν διάφορες μεθόδους, που ισχύουν μέχρι σήμερα, όπως το *έρραμμα*, είδος *φουρού* με το οποίο κάλυπταν την έλλειψη ισχύων, και τα *τιπθία*, περιζώμα (λαστέξ) ενισχυμένο με ξύλινες βέργες. Για να αποκτήσουν ύψος φορούσαν *φελλούς εν ταις βαυκίσι* και αν ήταν ψηλές *διάβαθρα λεπτά*, ίσιες παντόφλες.

Κάποια ονόματα αστών γυναικών της Θεσσαλονίκης του 6^{ου} αιώνα διασώζει η ψηφιδωτή επιγραφή του τρικλινίου της έπαυλης που ανασκάφηκε σε οικόπεδο της οδού Λαπιθών. Πρόκειται για τη σύζυγο του Ευσεβίου Μαρκία και τις δύο κόρες της, Ελλαδίτη και Κλημεντίνη που θα περνούσαν τον ελεύθερο χρόνο τους κεντώντας, πλέκοντας και υφαίνοντας τα ρούχα της οικογένειας, αλλά και τα σκεπάσματα και τα στρωσίδια του σπιτιού. Ο αργαλειός, το εργαλείο χωρίς όνομα, αποτελούσε βασικό εξοπλισμό του σπιτιού και πολύ σημαντική ενασχόληση για τα γυναίκες. Ήταν ένα εργαλείο μεταφερόμενο που στήνεται επί τόπου και συναρμολογείται και αποσυναρμολογείται εύκολα. Ο όρθιος αργαλειός με βάρη, αποτελείται από δύο κάθετα δοκάρια, που στηρίζονται σε τετράγωνες βάσεις, τα οποία ενώνονται στο άνω τμήμα με ένα κυλινδρικό ξύλο. Ένα ακόμη ξύλο ενώνει τα δοκάρια στο κάτω μέρος. Τα στημόνια δένονται κατά ομάδες στις αγνύθες. Η Μαρκία

θα επέβλεπε τους υπηρέτες στην παρασκευή του φαγητού, στο άλεσμα του σιταριού στο χειρόμυλο, στην παρασκευή και το σερβίρισμα του κρασιού. Μια ευχάριστη έξοδος για όλες ήταν η επίσκεψη στα λουτρά με τη συνοδεία δούλων, οι επισκέψεις σε συγγενείς και οι εκδρομές στα κτήματα για τον τρύγο, όπου διασκέδαζαν ομαδικά με τη συμμετοχή αυλητριών. Απαραίτητη οικογενειακή έξοδος αποτελούσε η παρακολούθηση της Θείας Λειτουργίας και των πανηγυριών.

Μολονότι οι γυναίκες στο βυζαντινό κόσμο θεωρείται ότι έμεναν κλεισμένες στο σπίτι, ωστόσο δεν ήταν λίγες αυτές που ασκούσαν επαγγέλματα. Συνηθισμένα γυναικεία επαγγέλματα ήταν οι υφάντρες, μουσικοί, πλύστρες, παραμάνες, διακόνισσες, μαίες και γιατροί, ειδικευμένες στην γυναικολογία. Οι αγρότισσες και οι γυναίκες των επαγγελματιών συμμετείχαν στις αγροτικές και εργαστηριακές εργασίες βοηθώντας το σύζυγο, παράλληλα με τις υποχρεώσεις του σπιτιού. Αποτελούν τη στρατιά των ταλαιπωρημένων, ακούραστων, αγόγγυστων και γι' αυτό αξιοθαύμαστων γυναικών, που παραδειγματίζονται από τις αγίες και ελπίζουν στη στήριξή τους. Στη Θεσσαλονίκη από τον 9ο αιώνα η αγία Θεοδώρα παρηγορεί και θεραπεύει με το μύρο της όσους και όσες καταφεύγουν σε αυτήν αλλά και τις οικογένειές τους.

Υπέρτατο σημείο αναφοράς και πρότυπο για κάθε γυναίκα του βυζαντινού κόσμου είναι η Παναγία, η μητέρα του Χριστού, σύμβολο παρηγοριάς κι ελπίδας. Η Παναγία ως η εξοχότερη των γυναικών εξύψωσε και αναβάθμισε τη γυναίκα. Είναι η Πάντων Χαρά, η Οδηγήτρια, η Ελεούσα, η Πλατυτέρα, η Γλυκοφιλούσα. Η μεταβυζαντινή εικόνα της Παναγίας Γαλακτοτροφούσας από την αίθουσα *Το Βυζάντιο μετά το Βυζάντιο*, απεικονίζει τη μητρότητα στην ανθρώπινη της διάσταση. Στην Παναγία καταφεύγει κάθε γυναίκα για ικεσία, στήριξη, παρηγοριά. Είναι η Μάνα και προστάτρια όλων, μια υπερούσια γυναικεία εικόνα.

Από τα αρχαιολογικά ευρήματα, τα κείμενα και τα εκθέματα του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού που παραθέσαμε, νομίζουμε ότι μορφοποιείται πλέον η εικόνα της γυναίκας στο Βυζάντιο, η οποία μολονότι δε διέθετε την ελευθερία και ανεξαρτησία της σύγχρονης γυναίκας, ωστόσο δε διέφερε πολύ ως προς τις ασχολίες, τη νοοτροπία, και τις συνήθειες από μας.

Δρ Ευαγγελία Αγγέлку

*Προϊσταμένη Τμήματος Συλλογής Εικόνων, Τοιχογραφιών, Ψηφιδωτών, Αντιγράφων,
Χειρογράφων, Ανθιβόλων, Χαρακτικών, Σχεδίων, Παλαιτύπων και Συλλογών
Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού*

WOMEN IN BYZANTIUM

The image we have of women in Byzantine society is shaped by three factors: archaeological (mainly excavational) finds, surviving works of art (frescoes, mosaics, manuscripts, sculptures), and written texts, which together cast light on many aspects of their life, appearance, beauty aids, household occupations and professional activity.

Based on those three sources, and using material from the collection of the Museum of Byzantine Culture, we shall attempt to give form to this image of the Byzantine woman. We must always bear in mind, however, that a woman's life, dress and position in the Early Christian and Byzantine world were directly linked to the wealth and social status of her family. The life led by the empress and her ladies in the imperial palace had nothing in common with that of an ordinary inhabitant of the capital or any of the Empire's great cities. Their paths would never cross, except at religious ceremonies and races held at the Hippodrome, which were open to all.

The gap between the way of life of urban middle-class women and those of the lower classes, peasants and slaves was enormous. The differences lie in their education, their occupations, the quality of their diet, the luxury of their dress, their ornaments and cosmetics, and how they used their free time.

Let us begin with dress. In the Byzantine age, as in Greek and Roman antiquity, a woman's dress comprised undergarments (loincloth and breast-band), stockings, a tunic (chiton), a cloak (chlamys), and shoes. The quality of these garments differed according to the woman's wealth and social position. Tunics (there are two examples, on loan from the Benaki Museum, in the Museum's Early Christian City and Dwelling room) were made of linen, with short sleeves, for summer wear and of wool, with long sleeves, for the winter. They were decorated with raised ornaments in some dark colour and embroidered appliqué work, and belted beneath the breast. A beautiful gold belt found in a grave in Thessaloniki's eastern cemetery gives us some idea of the costly accessories worn by city-dwellers who could afford them. Peasant women and female slaves wore a short, sleeveless tunic and an apron. The heavy woollen mantle (himation) that served the purpose of a winter overcoat was fastened with a buckle. Buckles were usually made of some kind of metal. Wealthier women wore a type of coat called a dalmatic, from the garment worn by women in Dalmatia: this was a fur-trimmed leather coat with wide sleeves, like the one worn by Susanna in the scene on the tombstone in the From the Elysian Fields to the Christian Paradise room. Susanna's dalmatic is a luxurious garment, made of different sorts of leather and trimmed with fur.

A portrait of an upper class Thessalonian woman of the time of Constantine the Great is preserved in the figure of the officer's wife on the west wall of the "Tomb of Eustorgius", who is arrayed in costly apparel. Her long yellow tunic, which was probably dyed with saffron, is belted under the breast with a red sash and has wide, triangular sleeves. It is decorated with two broad, dark, vertical stripes running from shoulder to hemline, where they end in a fringe; there is also a pair of stripes on the sleeves. Her red shoes, which appear to be Roman-style calcei, a closed shoe with perforations, are worn over blue hose to show off the pattern, as was the common practice at that time. Her hair is decorated with pearls and dressed in the fashionable manner of the day, with a centre parting and a topknot of two braids, a style worn by Constantine's mother, the Empress Helen, in 14 different variations, and by the empresses Eudoxia (393-404) and Pulcheria (414-453).

Older women kept their hair in place with a net or a kerchief of silk or linen, coarse or fine, worn under a headscarf. Such a scarf, like the ones our grandmothers wore, covers the head of the venerable Aurelia Procla, mother of one of the spouses on the north wall of the "Tomb of Eustorgius", whose funeral rites are commemorated.

The single and double combs women used for their hair were made of whatever material they could afford: gold, silver, ivory, bronze, bone, wood. Double combs had one row of solid, well-spaced teeth for combing out tangles, and one of fine, closely spaced teeth for cleaning the hair and making it shine. In the Museum's collection we have two very fine examples of bone double combs from Louloudies, near Kitros, which date from the 5th or 6th century, as well as a small bone comb from the same area that was used to secure a hairdo, just like today. Byzantine women also used a number of other familiar hairdressing implements and practices, including curling tongs, false braids (extensions) and, of course, hair dyes, made from various herbal preparations, particularly walnut leaves.

Upper class women commonly wore cosmetics, which they usually prepared themselves and applied with the aid of a mirror. A mirror was one of a woman's most prized possessions, and was often buried with her, along with her finest - probably gold-embroidered - clothes and her jewellery. Written sources tell us that face masks compounded of chalk and oil from Sicyon were particularly popular, and that lizard droppings made an excellent face cream. Women painted their faces with a chalky paste, rouged their cheeks with roots of dyer's alkanet, and darkened their eyebrows with soot. They painted their eyelids with a cream made from fresh walnuts, boiled and pounded, honey and wild goat's fat, and used an eye-liner made of ash from bay tree wood mixed with oil. Since the fashion of the day dictated that eyebrows should be slender, they plucked them with tweezers that look just like the ones we still use to this day (there is a fine example from the 6th century, made of copper, in our Museum's Early Christian City and Dwelling room.

To apply their make-up they used ear-picks. These were long, delicate, cylindrical instruments with one pointed end and the other flattened or spoon-shaped. Cosmetics (creams and paints) were stored in special lidded boxes made of glass, clay, bone or lead. Perfumes were also important, and while some were prepared at home many were imported from Eastern lands: India, Persia, Arabia, Egypt. These exotic perfumes included sousinon (from the essential oil of a lily), myrsino (from myrtle and sweet cicely), nard, oil of roses, staktē (from myrrh and cinnamon), oenanthion (from wild grape blossoms), civet, myrrh, beryllion and musk. Perfumes were kept in special bottles, with a long slender neck and a stopper. These were often made of glass or some precious metal.

Jewellery added the final touch to a woman's appearance. Women of the upper classes wore bracelets, earrings and necklaces made of gold, silver, pearls and gemstones poorer women wore imitations made of copper, glass, clay and bone. Jewellery was kept in boxes, simple or ornate, that fastened with lock and key.

Byzantine women were as eager as any of us to improve on their natural advantages and conceal imperfections in their figures, and the means they used are perfectly familiar to us today. These included panniers to give fullness to the hips, corsets reinforced with wooden lathes, cork wedges in their shoes for added height or flat slippers if they were too tall.

The names of three 6th-century Thessalonian women are recorded in a mosaic inscription in the triclinium of a villa excavated in Lapithon Street. They are Markia, the wife of Eusebius, and her daughters Helladite and Klementine, who would spend their free time embroidering, knitting or weaving, making clothes and household linens for the family. The loom was an essential appliance and the main occupation of the women of the household. It was portable, and could easily be taken apart and reassembled wherever it was required. The vertical loom, with weights, had two upright posts supported on square bases, joined at the top by a cylindrical crossbar, with a second crossbar at the bottom. The warp threads were fastened to loom weights in bundles. Markia would oversee the servants as they prepared the meals, ground grain in hand-mills, prepared and served the wine. Trips to the public baths with their slaves provided occasions for pleasant outings, as did visits to relatives and trips to their country estates at grape harvesting time, when everyone joined in the fun to the accompaniment of music provided by flute-girls. And of course the whole household attended church on Sundays and festivals on feast days.

While women in the Byzantine world are thought to have been generally confined to the home, there were nonetheless a surprising number who practised a trade or profession. They were weavers, musicians, laundresses, nursemaids, deaconesses, midwives and physicians specialising in female problems. Peasant women and tradesmen's wives helped their spouses on the farm or in the shop, alongside their household duties. They constituted an army of harassed, unflagging, uncomplaining and consequently admirable women, who took their example from the saints and trusted in their support. In Thessaloniki, from the 9th century on, St Theodora consoled and healed with her miraculous balm those who sought her help for themselves and their families.

The ultimate paragon for every Byzantine woman was the Blessed Virgin Mary, the mother of Christ and the symbol of consolation and hope, the supreme example of womanhood who elevated every woman, the Joy of All, the Guide, the Compassionate, the Loving, the one who is More Spacious than the Heavens. The post-Byzantine icon of the Virgin suckling her Child in the Byzantium after Byzantium room depicts motherhood in its human dimension. Women turn to her in supplication, for support, for consolation, the transcendent image of the Mother and protector of all.

From these archaeological finds, written texts, and the items displayed in the Museum of Byzantine Culture, we believe there emerges a fairly clear picture of Byzantine woman. While she may not have had the freedom and independence of her modern sisters, she differed very little from us in her occupations, her mentality and her habits.

Dr Evangelia Aggelkou

*Head of the Department of Icons, Frescoes, Mosaics, Replicas,
Manuscripts, Anthivola, Engravings, Drawings,
Incunabula and Collections*

Οικογένεια τελεί τη νεκρική λατρεία, προς τιμήν της μητέρας ενός εκ των συζύγων, της Αυρηλίας Πρόκλας.
Τοιχογραφία από τον ανατολικό τοίχο καμαρωτού τάφου (α΄ μισό 4ου αι.).

Family performing funeral rites for Aurelia Procla, the mother of one of the spouses.
Fresco from the east wall of a vaulted grave (first half of the 4th c.).

26

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Δευτέρα • Monday

27

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Τρίτη • Tuesday

28

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Τετάρτη • Wednesday

29

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Πέμπτη • Thursday

30

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Παρασκευή • Friday

31

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Σάββατο • Saturday

01

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ • JANUARY

Πρωτοχρονιά • Βασιλείου του Μεγάλου

Κυριακή • Sunday

Αποτοιχισμένη τοιχογραφία από κεμαρωτό τάφο με την βιβλική ιστορία της Σωσάννας, την οποία δύο Ιουδαίοι Κριτές κατηγορήσαν για μοιχεία, όταν δεν ενέδωσε στις ανήθικες προτάσεις τους. Η Σωσάννα προσευχήθηκε στον Θεό και τελικά αθωώθηκε. Θεσσαλονίκη, αρχές 5ου αι.

Fresco lifted from a vaulted grave, depicting the Biblical story of Susanna, who was accused by two Hebrew judges of adultery when she refused to yield to their lewd advances. Susanna prayed to God for deliverance and was in the end acquitted and released. Thessalonica, early 5th c.

ΕΥΤΥΧΩ
ΕΥΚΕΒΩ
ΕΥΤΥΧΩ
ΜΑΡΚΙΑ
ΕΥΤΥΧΩ
ΚΑΝΑΙΤΗ
ΚΑΝΑΙΤΗ
ΚΑΝΑΙΤΗ

02

Δευτέρα • Monday

03

Τρίτη • Tuesday

04

Τετάρτη • Wednesday

05

Πέμπτη • Thursday

06

Παρασκευή • Friday

Τα Άγια Θεοφάνεια

07

Σάββατο • Saturday

Ιωάννου Προδρόμου

08

Κυριακή • Sunday

Επιγραφή σε ψηφιδωτό δάπεδο τρικλινίου με γυναικεία ονόματα
(Μαρκία, Ελλαδίτη, Κλημενίνη), Θεσσαλονίκη, β΄ μισό 5ου αι.

Inscription on a triclinium floor mosaic, recording three woman's names
(Markia, Helladite, Klementine), Thessalonica, 2nd half of the 5th c.

Μήνας/Month: 01 • Εβδομάδα/Week: 03

09

Δευτέρα • Monday

10

Τρίτη • Tuesday

Μετά τα Φώτα • Γρηγορίου Νύσσης

11

Τετάρτη • Wednesday

12

Πέμπτη • Thursday

13

Παρασκευή • Friday

14

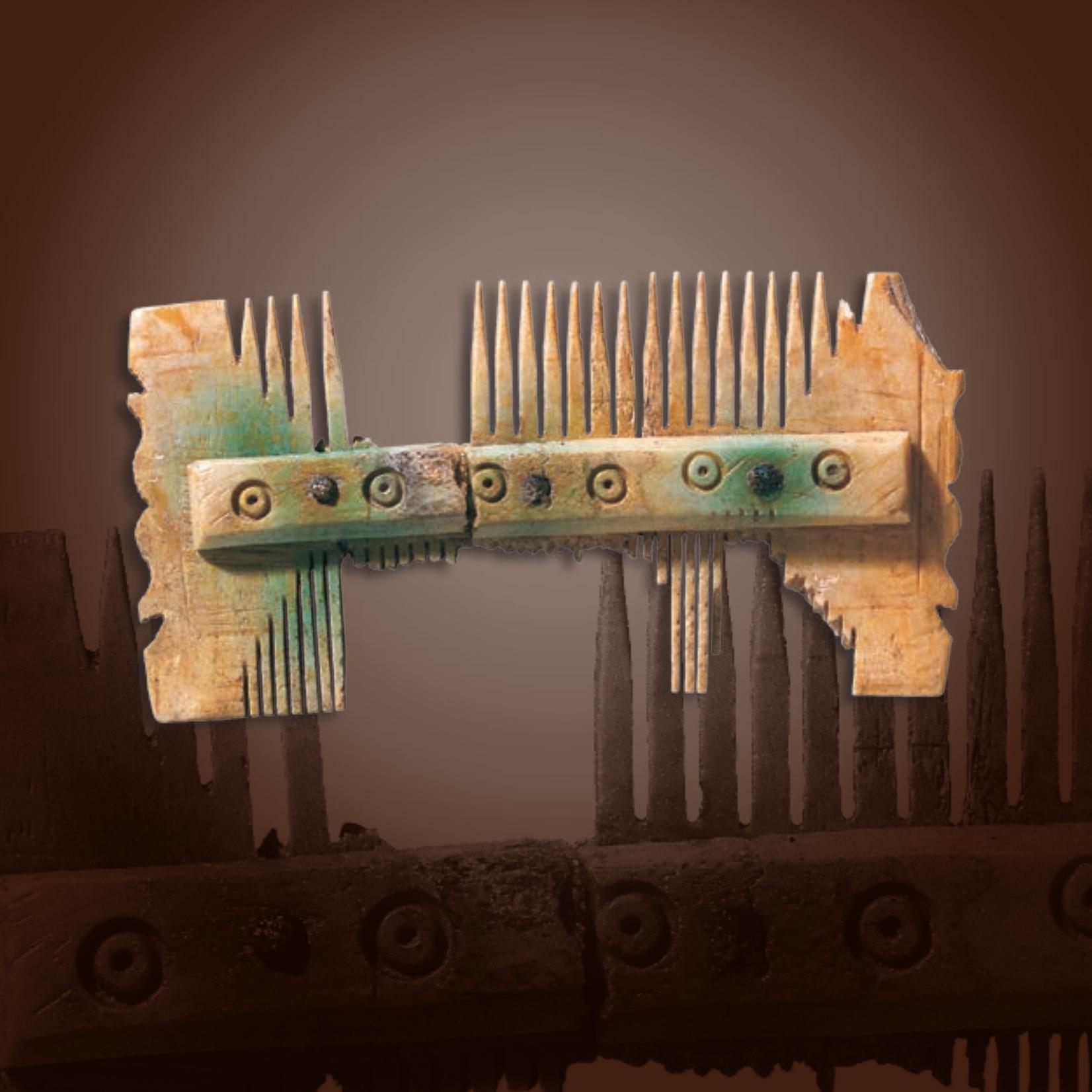
Σάββατο • Saturday

15

Κυριακή • Sunday

Χρυσή ζώνη γυναικείου ενδύματος. Θεσσαλονίκη, 4ος αι.

Woman's gold belt. Thessalonica, 4th c.

16

Δευτέρα • Monday

17

Τρίτη • Tuesday

Αντωνίου του Μεγάλου

18

Τετάρτη • Wednesday

Αθανασίου και Κυρίλλου, πατριαρχών Αλεξανδρείας

19

Πέμπτη • Thursday

20

Παρασκευή • Friday

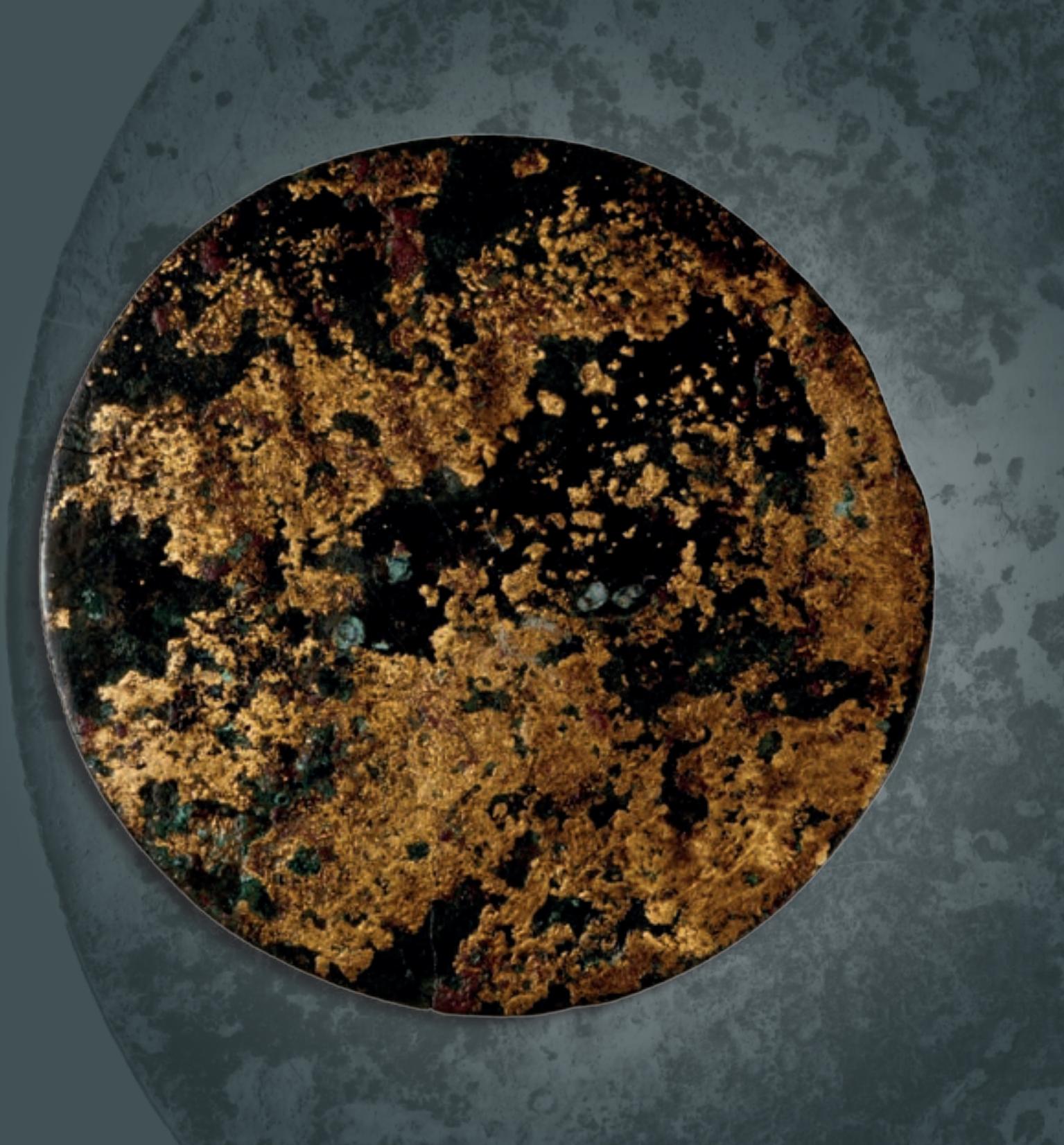
21

Σάββατο • Saturday

22

Κυριακή • Sunday

Αναστασίου του Πέρσου

23

Δευτέρα • Monday

24

Τρίτη • Tuesday

25

Τετάρτη • Wednesday

Γρηγορίου του Θεολόγου

26

Πέμπτη • Thursday

27

Παρασκευή • Friday

Ιωάννου του Χρυσοστόμου

28

Σάββατο • Saturday

29

Κυριακή • Sunday

Χάλκινος καθρέπτης. Απαραίτητο εξάρτημα του γυναικείου καλλωπισμού. Θεσσαλονίκη, 3ος αι.

Copper mirror. An essential article of women's furniture. Thessalonica, 3rd c.

30

Τριών Ιεραρχών

Δευτέρα • Monday

31

Τρίτη • Tuesday

01

Τετάρτη • Wednesday

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ • FEBRUARY

Τρύφωνος Μαρτύρου

02

Υπαπαντή του Χριστού

Πέμπτη • Thursday

03

Συμεών Προφήτου • Σταματίου

Παρασκευή • Friday

04

Σάββατο • Saturday

05

Τελώνου και Φαρισαίου • Αρχή Τριωδίου

Κυριακή • Sunday

06

Δευτέρα • Monday

07

Τρίτη • Tuesday

08

Χαραλάμπους Ιερομάρτυρος

Τετάρτη • Wednesday

09

Πέμπτη • Thursday

10

Παρασκευή • Friday

11

Σάββατο • Saturday

12

Του Ασώτου

Κυριακή • Sunday

13

Δευτέρα • Monday

14

Τρίτη • Tuesday

15

Τετάρτη • Wednesday

16

Πέμπτη • Thursday

17

Παρασκευή • Friday

18

Σάββατο • Saturday

19

Κυριακή • Sunday

Τοικνοπέμπτη

Α΄ Ψυχοσάββατο

Της Απόκριew

Η σεβάσμια μορφή της Αυρηλίας Πρόκλας σε παραδεισίο τοπίο. Λεπτομέρεια από αποτοιχισμένη τοιχογραφία καμαρωτού τάφου (α΄ μισό 4ου αι.).

The venerable figure of Aurelia Procla, in a landscape depicting Paradise. Detail from a fresco lifted from a vaulted grave (first half of the 4th c.).

20

Δευτέρα • Monday

21

Τρίτη • Tuesday

22

Τετάρτη • Wednesday

23

Πέμπτη • Thursday

24

Παρασκευή • Friday

25

Σάββατο • Saturday

26

Κυριακή • Sunday

Της Τυροφάγου

Χορεύτριες με τύμπανα. Οστέινα πλακίδια από την Αίγυπτο
(μακροχρόνιο δάνειο από το Μουσείο Μπενάκη). 3ος – 4ος αι.

Dancers with drums. Bone tablets from Egypt (on extended
loan from the Benaki Museum). 3rd - 4th c.

27

Καθαρά Δευτέρα

Δευτέρα • Monday

28

Τρίτη • Tuesday

01

ΜΑΡΤΙΟΣ • MARCH

Τετάρτη • Wednesday

02

Πέμπτη • Thursday

03

Παρασκευή • Friday

04

Του Αγίου Θεοδώρου

Σάββατο • Saturday

05

Κυριακή της Ορθοδοξίας

Κυριακή • Sunday

06

Δευτέρα • Monday

07

Τρίτη • Tuesday

08

Τετάρτη • Wednesday

09

Πέμπτη • Thursday

10

Παρασκευή • Friday

11

Σάββατο • Saturday

12

Κυριακή • Sunday

Γρηγορίου του Παλαμά

✠ ✠ ✠
ΜΗΜΟΡΙΟΝ
ΜΑΡΚΕΛΛΑΣ
ΕΝΘΑΚΙΤΕΟ
ΥΟΣ ΜΟΥ ΦΩΚΙ

13

Δευτέρα • Monday

14

Τρίτη • Tuesday

15

Τετάρτη • Wednesday

16

Πέμπτη • Thursday

17

Παρασκευή • Friday

18

Σάββατο • Saturday

19

Κυριακή • Sunday

Επίμβια επιγραφή της Μαρκέλλας και του γιου
της Φωκά, Θεσσαλονίκη, 5ος – 6ος αι.

Funerary inscription for Markella and her son Phocas,
Thessalonica, 5th - 6th c.

Ψηφιδωτό δάπεδο τρικλινίου, Θεσσαλονίκη, β΄ μισό 5ου αι.
Triclinium floor mosaic, Thessalonica, 2nd half of the 5th c.

20

Δευτέρα • Monday

21

Τρίτη • Tuesday

22

Τετάρτη • Wednesday

23

Πέμπτη • Thursday

24

Παρασκευή • Friday

25

Σάββατο • Saturday

Ευαγγελισμός της Θεοτόκου • Εθνική Εορτή

26

Κυριακή • Sunday

Ζεύγος χρυσών περικαρπίων με διακόσμηση από σμάλτο με πουλιά και φυτικά μοτίβα, Θεσσαλονίκη, 10ος αι.

Pair of gold bracelets with enamel decoration featuring birds and floral motifs, Thessalonica, 10th c.

27

Δευτέρα • Monday

28

Τρίτη • Tuesday

29

Τετάρτη • Wednesday

30

Πέμπτη • Thursday

31

Παρασκευή • Friday

01

Σάββατο • Saturday

ΑΠΡΙΛΙΟΣ • APRIL

02

Κυριακή • Sunday

03

Δευτέρα • Monday

04

Τρίτη • Tuesday

05

Τετάρτη • Wednesday

Οσίας Θεοδώρας της εν Θεσσαλονίκη

06

Πέμπτη • Thursday

07

Παρασκευή • Friday

08

Σάββατο • Saturday

Ανάσταση του Λαζάρου

09

Κυριακή • Sunday

Κυριακή των Βαΐων

10

Μεγάλη Δευτέρα

Δευτέρα • Monday

11

Μεγάλη Τρίτη

Τρίτη • Tuesday

12

Μεγάλη Τετάρτη

Τετάρτη • Wednesday

13

Μεγάλη Πέμπτη

Πέμπτη • Thursday

14

Μεγάλη Παρασκευή

Παρασκευή • Friday

15

Μεγάλο Σάββατο

Σάββατο • Saturday

16

Το Άγιο Πάσχα

Κυριακή • Sunday

Υφαντικά βάρη (αγνύθες). Η υφαντική ήταν από τις σημαντικότερες ασχολίες των γυναικών. Λουλουδιές Κίτρους, 6ος – 7ος αι.

Loom weights. Weaving was one of the most important occupations of all women. Louloudies Kitrous, 6th - 7th c.

17

Δευτέρα Διακαινησίμου

Δευτέρα • Monday

18

Των Αγίων Ραφαήλ, Νικολάου και Ειρήνης

Τρίτη • Tuesday

19

Τετάρτη • Wednesday

20

Πέμπτη • Thursday

21

Ζωοδόχου Πηγής

Παρασκευή • Friday

22

Σάββατο • Saturday

23

Του Θωμά • Γεωργίου Τροπαιοφόρου

Κυριακή • Sunday

Η φιλοξενία του Αβραάμ. Διακρίνεται η Σάρα σε ρόλο οικοδέσποινας.
Ζωγράφος Θεόδωρος, Θεσσαλονίκη, αρχές 18ου αι.

The Hospitality of Abraham. The scene includes Sara, as the lady of
the house. Painted by Theodoros, Thessalonica, early 18th c.

24

Του Αγίου Μάρκου

Δευτέρα • Monday

25

Τρίτη • Tuesday

26

Τετάρτη • Wednesday

27

Πέμπτη • Thursday

28

Παρασκευή • Friday

29

Σάββατο • Saturday

30

Των Μυροφόρων

Κυριακή • Sunday

01

Δευτέρα • Monday

ΜΑΪΟΣ • MAY

02

Τρίτη • Tuesday

03

Τετάρτη • Wednesday

04

Πέμπτη • Thursday

05

Παρασκευή • Friday

Ειρήνης Μεγαλομάρτυρος

06

Σάββατο • Saturday

07

Κυριακή • Sunday

Του Παραλύτου

Μολυβδόβουλλο (μολύβδινη σφραγίδα) της αυτοκράτειρας Ειρήνης Κομνηνής Δούκαινας Παλαιολογίνας (1285-1317). Πρόκειται για τη Γιολάντα την Μομφερατική η οποία πήρε το όνομα Ειρήνη το 1285, όταν παντρεύτηκε τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' Παλαιολόγο, μετά το θάνατο της πρώτης του γυναίκας. Καταγόταν από τον οίκο του βραχύβιου σταυροφορικού βασιλείου της Θεσσαλονίκης, στην οποία και εγκαταστάθηκε μόνιμα τα τελευταία χρόνια της ζωής της. Πέθανε στη Θεσσαλονίκη το 1317.

Lead seal of the Empress Irene Comnena Ducaina Palaeologina (1285-1317). Born Yolanda of Montferrat, she took the name Irene when she married Andronicus II Palaeologus in 1285, after the death of his first wife. She was a member of the ruling house of the short-lived Kingdom of Thessalonica, where she spent the final years of her life. She died in Thessalonica in 1317.

08

Δευτέρα • Monday

09

Τρίτη • Tuesday

10

Τετάρτη • Wednesday

11

Πέμπτη • Thursday

12

Παρασκευή • Friday

13

Σάββατο • Saturday

14

Κυριακή • Sunday

15

Δευτέρα • Monday

16

Τρίτη • Tuesday

17

Τετάρτη • Wednesday

18

Πέμπτη • Thursday

Διεθνής Ημέρα Μουσείων

19

Παρασκευή • Friday

20

Σάββατο • Saturday

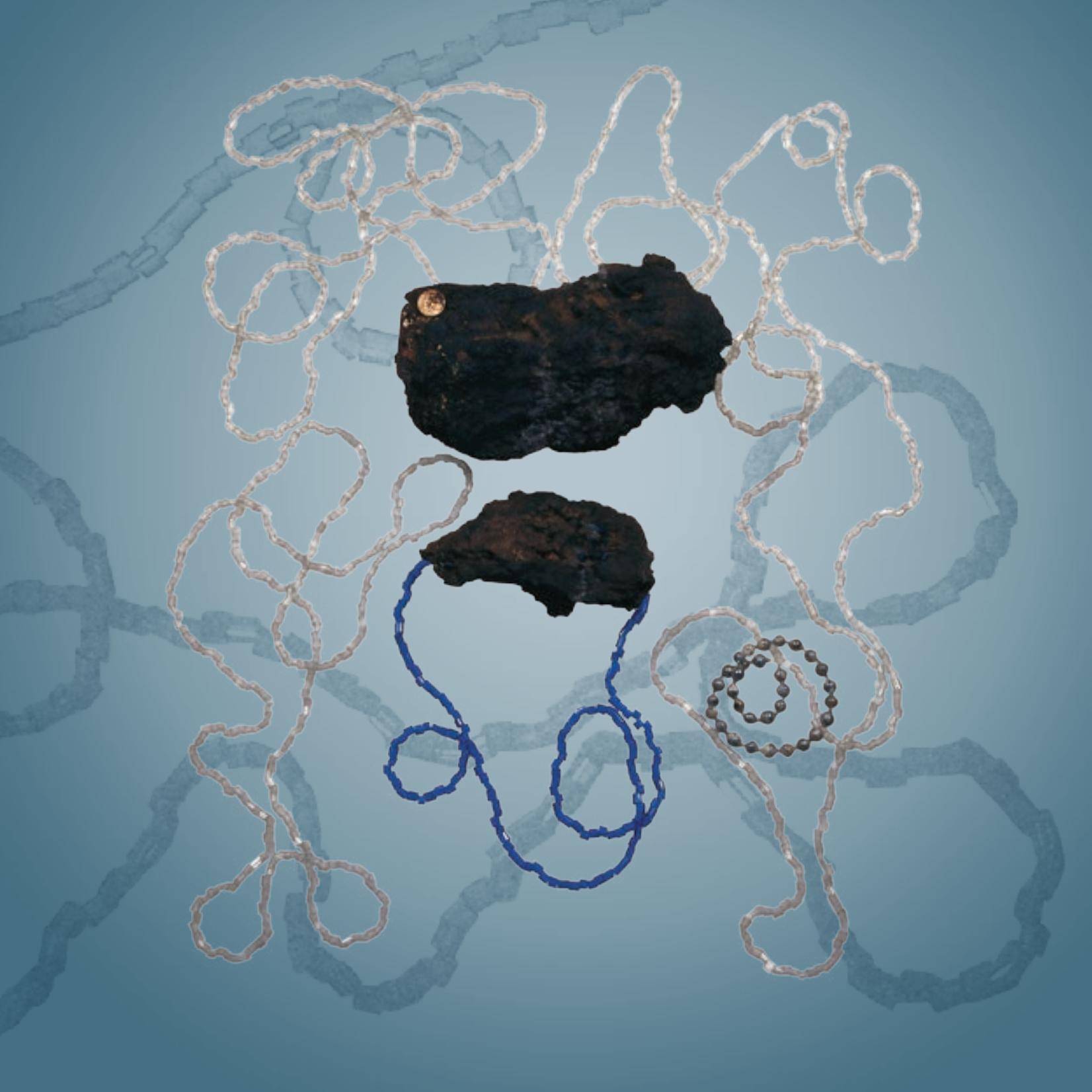
21

Κυριακή • Sunday

Κωνσταντίνου και Ελένης Ισαποστόλων

Η αγία Ελένη σε ρόλο «αρχαιολόγου», επιβλέπει τις ανασκαφές για την εύρεση του Τιμίου Σταυρού. Φορητή εικόνα με την Εύρεση και την Ύψωση του Τιμίου Σταυρού. Θεσσαλονίκη, 17ος αι.

St Helen in the role of an archaeologist, supervising an excavation in search of the True Cross. Portable icon depicting the Finding and the Exaltation of the True Cross. Thessalonica, 17th c.

22

Δευτέρα • Monday

23

Τρίτη • Tuesday

24

Τετάρτη • Wednesday

25

Πέμπτη • Thursday

Της Αναλήψεως

26

Παρασκευή • Friday

27

Σάββατο • Saturday

28

Κυριακή • Sunday

29

Δευτέρα • Monday

30

Τρίτη • Tuesday

31

Τετάρτη • Wednesday

01

Πέμπτη • Thursday

ΙΟΥΝΙΟΣ • JUNE

02

Παρασκευή • Friday

03

Σάββατο • Saturday

Β' Ψυχοσάββατο

04

Κυριακή • Sunday

Της Πεντηκοστής

Οικογένεια τελεί τη νεκρική λατρεία, προς τιμήν της μητέρας ενός εκ των συζύγων, της Αυρηλίας Πρόκλας. Τοιχογραφία από τον ανατολικό τοίχο καμαρωτού τάφου (α' μισό 4ου αι.). Η γυναίκα φορά ακριβά ρούχα και κοσμήματα και είναι ντυμένη και χτενισμένη ανάλογα με τη μόδα της εποχής.

Family performing funeral rites for Aurelia Procla, the mother of one of the spouses. Fresco from the east wall of a vaulted grave (first half of the 4th c.). She is wearing costly garments and jewellery, and her dress and hairstyle reflect the fashion of the period.

05

Δευτέρα • Monday

Του Αγίου Πνεύματος

06

Τρίτη • Tuesday

07

Τετάρτη • Wednesday

08

Πέμπτη • Thursday

09

Παρασκευή • Friday

10

Σάββατο • Saturday

11

Κυριακή • Sunday

Των Αγίων Πάντων

Βελόνα πλεξίματος δικτυών. Το πλέξιμο των δικτυών ήταν μία δουλειά που έκαναν κυρίως οι γυναίκες των ψαράδων. Λουλουδιές Κίτρος, 6ος – 7ος αι.

Netting needle. Netting was a task primarily performed by the wives of fishermen. Louloudies Kitrous, 6th - 7th c.

12

Δευτέρα • Monday

13

Τρίτη • Tuesday

14

Τετάρτη • Wednesday

15

Πέμπτη • Thursday

16

Παρασκευή • Friday

17

Σάββατο • Saturday

18

Κυριακή • Sunday

Χρυσοκενήματα από διακόσμηση υφάσματος, 3ος - 5ος αι.
Gold-thread embroideries from the decoration on a fabric, 3rd - 5th c.

19

Δευτέρα • Monday

20

Τρίτη • Tuesday

21

Τετάρτη • Wednesday

22

Πέμπτη • Thursday

23

Παρασκευή • Friday

24

Σάββατο • Saturday

25

Κυριακή • Sunday

Χάλκινες «ωτογλυφίδες». Εργαλεία απαραίτητα στον γυναικείο καλλωπισμό με τα οποία τοποθετούσαν τις διάφορες βαφές. Λουλουδιές Κίτρους, 6ος – 7ος αι.

Copper 'ear-picks'. These were used for applying make-up. Louloudies Kitrous, 6th - 7th c.

26

Δευτέρα • Monday

27

Τρίτη • Tuesday

28

Τετάρτη • Wednesday

29

Πέμπτη • Thursday

Πέτρου και Παύλου Αποστόλων

30

Παρασκευή • Friday

Σύναξις των 12 Αποστόλων

01

Σάββατο • Saturday

ΙΟΥΛΙΟΣ • JULY

Κοσμά και Δαμιανού των Αναργύρων

02

Κυριακή • Sunday

Χιτώνες από την Αίγυπτο (μακροχρόνιο δάνειο από το Μουσείο Μπενάκη), 4ος – 7ος αι.

Tunics, from Egypt (on extended loan from the Benaki Museum), 4th - 7th c.

03

Δευτέρα • Monday

04

Τρίτη • Tuesday

05

Τετάρτη • Wednesday

06

Πέμπτη • Thursday

07

Παρασκευή • Friday

Κυριακής Μεγαλομάρτυρος

08

Σάββατο • Saturday

09

Κυριακή • Sunday

10

Δευτέρα • Monday

11

Τρίτη • Tuesday

12

Τετάρτη • Wednesday

13

Πέμπτη • Thursday

14

Παρασκευή • Friday

15

Σάββατο • Saturday

16

Κυριακή • Sunday

Επάνω μολόπετρα (πανώπετρα) χειροκίνητου μύλου.
Λουλουδιές Κίτρους, 6ος – 7ος αι.

Upper grinding stone of a hand-mill.
Louloudies Kitrous, 6th - 7th c.

17

Δευτέρα • Monday

18

Τρίτη • Tuesday

19

Τετάρτη • Wednesday

20

Πέμπτη • Thursday

Ηλίου Προφήτου

21

Παρασκευή • Friday

22

Σάββατο • Saturday

Μαρίας Μαγδαληνής

23

Κυριακή • Sunday

Πήλινο μαγειρικό σκεύος (χύτρα). Λουλουδιές Κίτρος, 6ος – 7ος αι. Το μαγείρεμα ήταν μία από τις καθημερινές ασχολίες των γυναικών.

Clay cooking pot. Louloudies Kitrous, 6th - 7th c. Cooking was one of a woman's daily tasks.

24

Δευτέρα • Monday

25

Τρίτη • Tuesday

26

Τετάρτη • Wednesday

Αγίας Παρασκευής Μεγαλομάρτυρος

27

Πέμπτη • Thursday

Αγίου Παντελεήμονος Μεγαλομάρτυρος του Ιαματικού

28

Παρασκευή • Friday

29

Σάββατο • Saturday

30

Κυριακή • Sunday

31

Δευτέρα • Monday

01

Τρίτη • Tuesday

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ • AUGUST

02

Τετάρτη • Wednesday

03

Πέμπτη • Thursday

04

Παρασκευή • Friday

05

Σάββατο • Saturday

06

Κυριακή • Sunday

Μεταμόρφωση του Σωτήρος

Χάλκινο τριχολάβιον (τσιμπιδάκι). Εργαλείο καλλωπισμού για το βγάλσιμο των φρυδιών. Λουλουδιές Κίτρος, 6ος αι.

Copper tweezers. Used for plucking the eyebrows. Louludies Kitrous, 6th c.

07

Δευτέρα • Monday

08

Τρίτη • Tuesday

09

Τετάρτη • Wednesday

10

Πέμπτη • Thursday

11

Παρασκευή • Friday

12

Σάββατο • Saturday

13

Κυριακή • Sunday

ΕΣΕΙ ΦΩΣ
ΑΓΝΗΣΗΝ
ΠΙΝΕΚΤΗΝ
ΦΙΛΩΝΗΤΟ
ΠΥΡΡΑΤΕΥΗΕ

ΗΓΑΠΕΤΟ
ΡΟΦΟΥΣΑ

ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗΤΗΡΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗΤΗΡΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΟΜΗΤΗΡΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

14

Δευτέρα • Monday

15

Τρίτη • Tuesday

Κοίμηση της Θεοτόκου

16

Τετάρτη • Wednesday

17

Πέμπτη • Thursday

18

Παρασκευή • Friday

19

Σάββατο • Saturday

20

Κυριακή • Sunday

Η Παναγία Γαλακτοτροφούσα, 1784, ζωγράφος Μακάριος από την Γαλάπιστα. Η Παναγία σε μία οικεία και πολύ ανθρώπινη εικόνα, της μητέρας που θηλάζει το μωρό της.

The Virgin Galaktotrophousa, 1784, painted by Makarios of Galatista. A homely and very human image of the Blessed Virgin: a mother suckling her child.

21

Δευτέρα • Monday

22

Τρίτη • Tuesday

23

Τετάρτη • Wednesday

24

Πέμπτη • Thursday

Κοσμά του Αιτωλού

25

Παρασκευή • Friday

26

Σάββατο • Saturday

27

Κυριακή • Sunday

Φανουρίου Μεγαλομάρτυρος

28

Δευτέρα • Monday

29

Τρίτη • Tuesday

30

Τετάρτη • Wednesday

31

Πέμπτη • Thursday

01

Παρασκευή • Friday

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ • SEPTEMBER

Αρχή της Ινδίκτου • Των Αγίων Σαράντα Παρθένων και Ασκητριών

02

Σάββατο • Saturday

03

Κυριακή • Sunday

Μικρογραφικά πήλινα λυχνάρια που πιθανόν αποτελούσαν χάνδρες περιδεραίου ή διακόσμηση ρούχου. Θεσσαλονίκη, 3ος αι.

Miniature clay lamps that were probably beads, either for a necklace or for trimming a dress. Thessalonica, 3rd c.

04

Δευτέρα • Monday

05

Τρίτη • Tuesday

06

Τετάρτη • Wednesday

07

Πέμπτη • Thursday

08

Παρασκευή • Friday

Γενέσιον της Θεοτόκου

09

Σάββατο • Saturday

Ιωακείμ και Άννης

10

Κυριακή • Sunday

Το Γενέσιον (γέννηση) της Θεοτόκου.
Συλλογή Δημητρίου Οικονομοπούλου, 18ος αι.

The Nativity of the Theotokos.
Dimitrios Economopoulos Collection, 18th c.

ГО ОД КОРАИ

ТНО

ГО НА

СЛЕНИ

11

Δευτέρα • Monday

12

Τρίτη • Tuesday

13

Τετάρτη • Wednesday

14

Πέμπτη • Thursday

Υψωση Τιμίου Σταυρού

15

Παρασκευή • Friday

16

Σάββατο • Saturday

Ευφημίας Μεγαλομάρτυρος

17

Κυριακή • Sunday

Σοφίας, Πίστεως, Ελπίδος, Αγάπης

Οι άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη, Θεσσαλονίκη, 16ος αι. Η αγία Ελένη, μητέρα του Μ. Κωνσταντίνου ασπάστηκε τον Χριστιανισμό και ανακάλυψε τον Τίμιο Σταυρό, ύστερα από έρευνες που διεξήγαγε στην Ιερουσαλήμ.

SS Constantine and Helen, Thessalonica, 16th c. St Helen, mother of Constantine the Great, embraced Christianity and went to Jerusalem where she searched for, and eventually found, the True Cross.

Ο Αδάμ και η Εύα. Αποτοιχισμένη τοιχογραφία τάφου, Θεσσαλονίκη, γ' τέταρτο 4ου αι.
Adam and Eve. Fresco lifted from a tomb, Thessalonica, third quarter of the 4th c.

18

Δευτέρα • Monday

19

Τρίτη • Tuesday

20

Τετάρτη • Wednesday

Ευσταθίου Μεγαλομάρτυρος

21

Πέμπτη • Thursday

22

Παρασκευή • Friday

Σύλληψη Τιμίου Προδρόμου • Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς

23

Σάββατο • Saturday

Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς

24

Κυριακή • Sunday

Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Οστέινες κουβαρίστρες για πλέξιμο δαντέλας, ανάλογης με το σημερινό κοπανέλι. Λουλουδιές Κίτρους, 6ος – 7ος αι.

Bone spools for knitting lace. Louloudies Kitrous, 6th - 7th c.

25

Δευτέρα • Monday

Ιωάννου Θεολόγου

26

Τρίτη • Tuesday

27

Τετάρτη • Wednesday

28

Πέμπτη • Thursday

29

Παρασκευή • Friday

30

Σάββατο • Saturday

01

Κυριακή • Sunday

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ • OCTOBER

Μεταβυζαντινά στέφανα γάμου. Τα στέφανα αυτά αποτελούσαν εξοπλισμό της εκκλησίας, 18ος – 19ος αι.

Post-Byzantine wedding wreaths. These wreaths belonged to the church, 18th - 19th c.

02

Διονυσίου Αρεοπαγίτου

Δευτέρα • Monday

03

Τρίτη • Tuesday

04

Τετάρτη • Wednesday

05

Πέμπτη • Thursday

06

Σεργίου και Βάκκου Μαρτύρων

Παρασκευή • Friday

07

Σάββατο • Saturday

08

Κυριακή • Sunday

Πήλινο πύραυνο (φουφού) για το μαγείρεμα. Θεσσαλονίκη, 3ος – 4ος αι. Η παρασκευή του φαγητού ήταν μία από τις κύριες ασχολίες της γυναίκας.

Clay brazier, for cooking.. Thessalonica, 3rd - 4th c. The preparation of meals was one of a woman's chief occupations.

09

Δευτέρα • Monday

10

Τρίτη • Tuesday

11

Τετάρτη • Wednesday

12

Πέμπτη • Thursday

13

Παρασκευή • Friday

14

Σάββατο • Saturday

15

Κυριακή • Sunday

16

Δευτέρα • Monday

17

Τρίτη • Tuesday

18

Τετάρτη • Wednesday

Λουκά Ευαγγελιστού

19

Πέμπτη • Thursday

20

Παρασκευή • Friday

21

Σάββατο • Saturday

22

Κυριακή • Sunday

Ιακώβου Αδελφόθεου

23

Δευτέρα • Monday

24

Τρίτη • Tuesday

25

Τετάρτη • Wednesday

26

Πέμπτη • Thursday

Δημητρίου Μεγαλομάρτυρος του Μυροβλήτου

27

Παρασκευή • Friday

Νέστορος Μάρτυρος

28

Σάββατο • Saturday

Επέτειος του ΟΧΙ - Εθνική Εορτή

29

Κυριακή • Sunday

«Κουτρούβιο», μολύβδινο φυαλίδιο για τη μεταφορά μύρου από τη Θεσσαλονίκη. Στη μία όψη εικονίζεται ο Άγιος Δημήτριος και στην άλλη, που βλέπουμε στη φωτογραφία, εικονίζεται η Αγία Θεοδώρα. Ρεντίνα, 13ος αι.

Koutrouvion, lead flask for carrying myron (sweet-smelling oil) from Thessalonica. St Demetrius is portrayed on one side and St Theodora on the other (seen in the photograph). Rentina, 13th c.

30

Δευτέρα • Monday

31

Τρίτη • Tuesday

01

Τετάρτη • Wednesday

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ • NOVEMBER

Κοσμά και Δαμιανού των Αναργύρων

02

Πέμπτη • Thursday

03

Παρασκευή • Friday

04

Σάββατο • Saturday

05

Κυριακή • Sunday

Ο Ιωσήφ και η γυναίκα του Πετεφρή. Λεπτομέρεια από φορητή εικόνα του Θεόδωρου Πουλάκη, 1677-1682.

Joseph and Potiphar's wife. Detail from a portable icon by Theodoros Poulakis, 1677-1682.

06

Δευτέρα • Monday

07

Τρίτη • Tuesday

08

Τετάρτη • Wednesday

Σύναξη Παμμεγίστων Ταξιαρχών Μιχαήλ και Γαβριήλ

09

Πέμπτη • Thursday

10

Παρασκευή • Friday

Μηνά Μεγαλομάρτυρος

11

Σάββατο • Saturday

12

Κυριακή • Sunday

13

Δευτέρα • Monday

14

Τρίτη • Tuesday

Γρηγορίου Παλαμά

15

Τετάρτη • Wednesday

16

Πέμπτη • Thursday

Ματθαίου Αποστόλου και Ευαγγελιστή

17

Παρασκευή • Friday

Επέτειος του Πολυτεχνείου

18

Σάββατο • Saturday

19

Κυριακή • Sunday

Νεαρές κοπέλες. Λεπτομέρεια από φορητή εικόνα με τα Εισόδια της Θεοτόκου του ζωγράφου Θεόδωρου Πουλάκη, β΄ μισό 17ου αι. Δωρεά Ειρήνης Ανδρεάδη.

Young girls. Detail from a portable icon depicting the Presentation of the Virgin in the Temple, by the painter Theodoros Poulakis, Second half of the 17th c. Gift of Eirini Andreadis.

20

Δευτέρα • Monday

21

Τρίτη • Tuesday

Τα Εισόδια της Θεοτόκου

22

Τετάρτη • Wednesday

23

Πέμπτη • Thursday

24

Παρασκευή • Friday

Αικατερίνης Μεγαλομάρτυρος

25

Σάββατο • Saturday

26

Κυριακή • Sunday

Στυλιανού Οσίου

Η αγία Αικατερίνη, 17ος αι. (συλλογή Δημητρίου Οικονομοπούλου). Η αγία Αικατερίνη ήταν γόνος αριστοκρατικής οικογένειας της Αλεξάνδρειας της Αιγύπτου και έλαβε εξαιρετική μόρφωση. Τα σύμβολα της μόρφωσής της είναι το καλαμάρι που κρατεί στο χέρι και ο αστρολάβος κάτω δεξιά, ένα φορητό όργανο αστρονομίας, που παριστάνει την ουράνια σφαίρα.

St Catherine, 17th c. (Dimitrios Economopoulos Collection). The daughter of a noble family in the Egyptian city of Alexandria, St Catherine was extremely well educated. This is indicated by the symbols of education depicted in the icon: the pen in her hand and the astrolabe, a portable astronomer's device representing the celestial sphere, at the bottom right.

27

Δευτέρα • Monday

28

Τρίτη • Tuesday

29

Τετάρτη • Wednesday

30

Πέμπτη • Thursday

Ανδρέου Αποστόλου του Πρωτοκλήτου

01

Παρασκευή • Friday

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ • DECEMBER

02

Σάββατο • Saturday

03

Κυριακή • Sunday

Ⲡ

Ⲧ

Ⲧ

ΜΗΥΘΡΟΝ
ΘΕΟΦΙΛΟΥ
ΕΝΘΑΚΙΤΕ
ΚΑΙΧΑΡΚΑΛΛΑ

04

Βαρβάρας Μεγαλομάρτυρος

Δευτέρα • Monday

05

Σάββα του Ηγιασμένου

Τρίτη • Tuesday

06

Νικολάου Αρχιεπισκόπου

Τετάρτη • Wednesday

07

Πέμπτη • Thursday

08

Παρασκευή • Friday

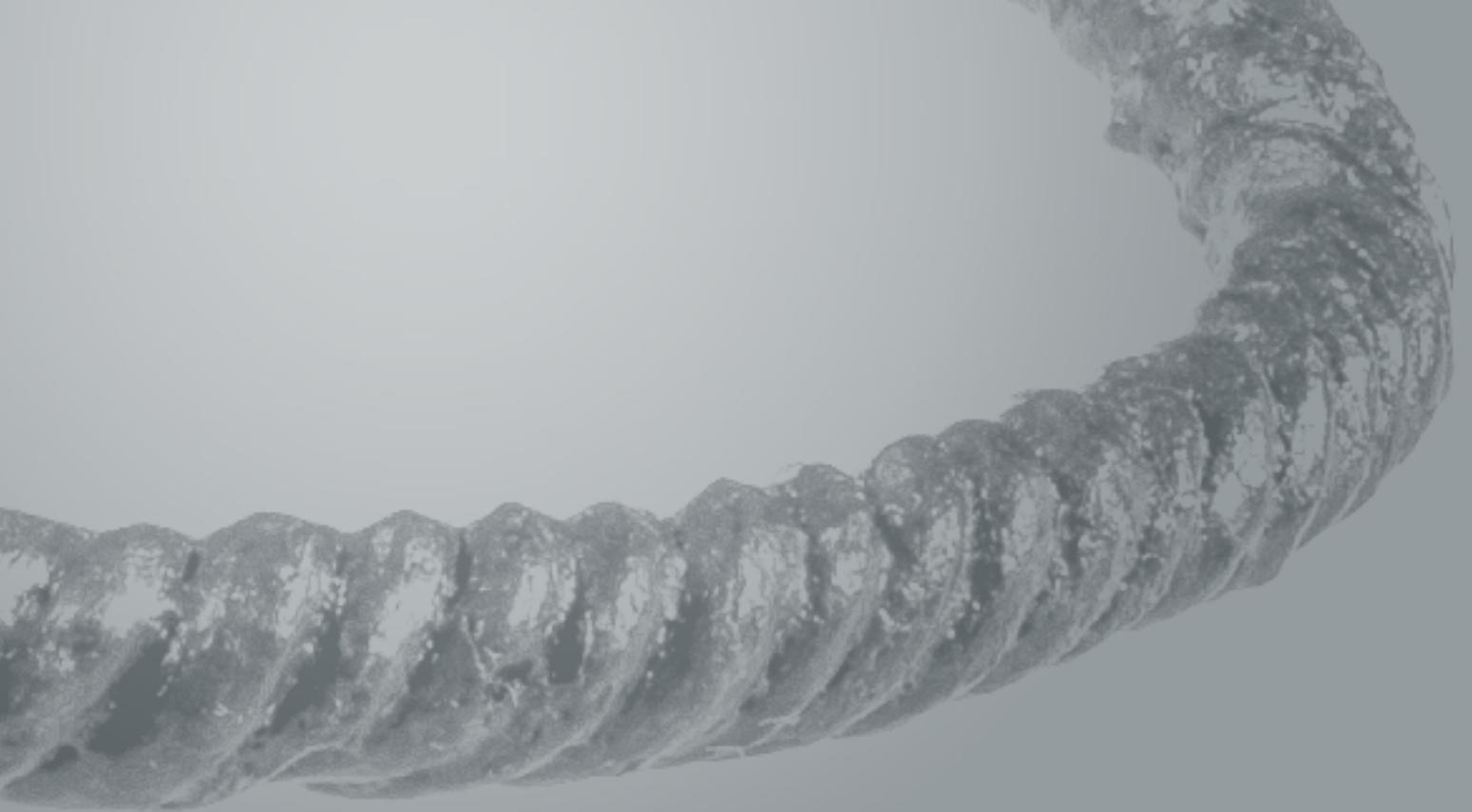
09

Σύλληψις Αγίας Άννης

Σάββατο • Saturday

10

Κυριακή • Sunday

11

Δευτέρα • Monday

12

Τρίτη • Tuesday

Σπυρίδωνος Τριμυθώντος του Θαυματουργού

13

Τετάρτη • Wednesday

14

Πέμπτη • Thursday

15

Παρασκευή • Friday

Ελευθερίου Ιερομάρτυρος

16

Σάββατο • Saturday

17

Κυριακή • Sunday

Δανιήλ Προφήτου

18

Δευτέρα • Monday

19

Τρίτη • Tuesday

20

Τετάρτη • Wednesday

Ιγνατίου Θεοφόρου

21

Πέμπτη • Thursday

22

Παρασκευή • Friday

Αναστασίας Φαρμακολύτριάς

23

Σάββατο • Saturday

24

Κυριακή • Sunday

Ευγενίας Οσιομάρτυρος

Η νεογέννητη Παναγία στο λίκνο με την παραμάνα της, η οποία κρατά κουδουνίστρα. Λεπτομέρεια από φορητή εικόνα με το Γενέσιον της Θεοτόκου. Συλλογή Δημητρίου Οικονομοπούλου, 18ος αι.

The infant Mary in a cradle, with her nurse, who is holding a rattle. Detail from a portable icon of the Nativity of the Theotokos. Dimitrios Economopoulos Collection, 18th c.

25

Η Γέννησις του Χριστού

Δευτέρα • Monday

26

Σύναξη της Θεοτόκου

Τρίτη • Tuesday

27

Στεφάνου Πρωτομάρτυρος

Τετάρτη • Wednesday

28

Πέμπτη • Thursday

29

Παρασκευή • Friday

30

Σάββατο • Saturday

31

Κυριακή • Sunday

Η αγία Ελένη σε ρόλο «αρχαιολόγου», επιβλέπει τις ανασκαφές για την εύρεση του Τίμιου Σταυρού. Λεπτομέρεια φορητής εικόνας με την Εύρεση και την Ύψωση του Τίμιου Σταυρού. Θεσσαλονίκη, 17ος αι.

St Helen in the role of an archaeologist, supervising an excavation in search of the True Cross. Detail from a portable icon depicting the Finding and the Exaltation of the True Cross. Thessalonica, 17th c.

The desk diary “Women in Byzantium”
was printed by the Association of “Friends of the Museum of Byzantine Culture”
in November 2016 in 700 copies.

Texts-Editing

Dr Evangelia Angelkou

Conservation of artworks

Giannis Albantis, Lazaros Apokatanidis, Fotini Beltsi, Giorgos Boudalis, Kostas Chatzikonstantinou, Nikos Chatzopoulos, Mania Chrysikopoulou, Athina Dousi, Dimitra Drosaki, Fotios Ferenidis, Vaios Ganitis, Giorgos Gousias, Dimitris Kalliotzis, Serra Kanyak, Elektra Karagiannidou, Kalliopi Kavasila, Giorgos Kissas, Eleni Koiou, Evangelia Kontaleka, Giorgos Konstantinidis, Andreas Kontses, Giorgos Kottaridis, Dimitra Lazidou, Kyriakos Mathios, Maria Michailidou, Magdalini Mouratidou, Natasa Nisiantsi, Polyxeni Palousi, Athanasios Palousis, Amalia Papadopoulou, Anastasia Siakka, Maria Sotiropoulou, Dimitris Stoupas, Katerina Talarou, Vasilis Triantos, Charalambos Tsaganos, Ioanna Tzinikou, Telemachos Zioutis

Research in the MBC photographic archive

Magdalini Mouratidou

English translation

Janet Koniordos

Photographs

Giorgis Gerolympos, Stamatis Zoumbourdikoudis, Thanos Kartsoglou, Makis Skiadaresis, Nikos Tsiokas, Giorgos Fafalis

Design

Dimitris Milosis

Production

MOUGOS - COMMUNICATION IN PRINT

Το λεύκωμα-ημερολόγιο «Η γυναίκα στο Βυζάντιο»
εκδόθηκε από το Σωματείο των «Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού»
και τυπώθηκε σε 700 αντίτυπα τον Νοέμβριο του 2016.

Κείμενα-Επιμέλεια

Δρ Ευαγγελία Αγγέλκου

Συντήρηση έργων

Γιάννης Αλμπάντης, Λάζαρος Αποκατανίδης, Βάιος Γανίτης,
Γιώργος Γούσιος, Δήμητρα Δροσάκη, Τηλέμαχος Ζιούτης,
Καλλιόπη Καβάσιλα, Δημήτρης Καλλιотζής, Serra Kanyak,
Ηλέκτρα Καραγιαννίδου, Γιώργος Κίτσος, Ελένη Κόιου,
Ευαγγελία Κονταλέκα, Ανδρέας Κοντσές, Γιώργος Κοτταρίδης,
Γιώργος Κωνσταντινίδης, Δήμητρα Λαζίδου, Κυριάκος Μαθιός,
Μαρία Μιχαηλίδου, Μαγδαληνή Μουρατίδου, Φωτεινή
Μπέλτσι, Γιώργος Μπουδαλής, Νατάσσα Νησιάντση, Αθηνά
Ντούση, Δημήτρης Στούπας, Αθανάσιος Παλούσης, Πολυξένη
Παλούση, Αμαλία Παπαδοπούλου, Αναστασία Σιάκκα, Μαρία
Σωτηροπούλου, Κατερίνα Ταλάρου, Ιωάννα Τζινίκου, Βασίλης
Τρίαντος, Χαράλαμπος Τσαγανός, Φώτιος Φερενίδης, Κώστας
Χατζηκωνσταντίνου, Νίκος Χατζόπουλος, Μάνια Χρυσικοπούλου

Έρευνα φωτογραφικού αρχείου ΜΒΠ

Μαγδαληνή Μουρατίδου

Αγγλική μετάφραση

Janet Koniordos

Φωτογραφίες

Γιώργης Γερόλυμπος, Σταμάτης Ζουμπουντικούδης,
Θάνος Καρτσόγλου, Μάκης Σκιαδαρέσης, Νίκος Τσιόκας,
Γιώργος Φαφαλής

Σχεδιασμός

Δημήτρης Μπλώσης

Παραγωγή

ΜΟΥΓΚΟΣ - ΕΝΤΥΠΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

FRIENDS OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

The association of “Friends of the Museum of Byzantine Culture” was founded in 1988, immediately after construction work on the Museum began. It is thus the only association of friends that started its activity, contributing to the Museum collections’ recording and conservation, before the MBC’s official inauguration in 1994.

The association of Friends forms the link between the Museum and the general public, and its main aims are to provide the museum with moral and material support, assist in its running, help augment its collections, and raise public awareness regarding artefacts related with Byzantine history and art.

The Friends is a non-profit organisation recognised by the state and a member of the Hellenic Federation of Friends of Museums (EOSFIM). Through EOSFIM, it also belongs to the World Federation of Friends of Museums (WFFM).

The membership currently stands at over 1500 and continues to rise yearly.

Executive Committee 2015 - 2017

Panagiota Gourassa - Georgiadou, Chair

Ypatia Dionysiadou, Vice-Chair

Eliza Alexandridou, Vice-Chair

Athanasios Koukoravas, General Secretary

Magdalini Manoudi, Treasurer

Polytimi Katsochi

Anastasios Plastiras

Michael Rokkos

Athena Sipitanou

Efstratia Stenomeridou - Tsirli

Eleni Hatzigeorgiou

Stamatia Rovatsou

ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Το Σωματείο των Φίλων του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού ιδρύθηκε το 1988, αμέσως μετά την έναρξη κατασκευής του κτιρίου του Μουσείου. Είναι έτσι, ίσως, το μοναδικό Σωματείο Φίλων που άρχισε τη δράση του, συμβάλλοντας στην καταγραφή και συντήρηση των συλλογών του Μουσείου, πριν τα επίσημα εγκαίνιά του που έγιναν το 1994.

Το Σωματείο αποτελεί το συνδετικό κρίκο του Μουσείου με την κοινωνία, με κύριους στόχους την ηθική και υλική ενίσχυση του Μουσείου, τη συμπαράσταση στη λειτουργία του και στον εμπλουτισμό των συλλογών του καθώς και την ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού για τα έργα της βυζαντινής ιστορίας και τέχνης.

Αποτελεί μη κερδοσκοπικό σωματείο, αναγνωρισμένο από το κράτος, είναι μέλος της Ελληνικής Ομοσπονδίας Φίλων των Μουσείων (ΕΟΣΦΙΜ) και μέσω αυτής συμμετέχει στην Παγκόσμια Ομοσπονδία Φίλων των Μουσείων (FMAM).

Σήμερα τα μέλη του ξεπερνούν τα 1500 και συνεχίζουν να αυξάνονται κάθε χρόνο.

Διοικητικό Συμβούλιο 2015 - 2017

Παναγιώτα Γκουράσα - Γεωργιάδου, Πρόεδρος

Υπατία Διονυσιάδου, Α' Αντιπρόεδρος

Ελίζα Αλεξανδρίδου, Β' Αντιπρόεδρος

Αθανάσιος Κουκοράβας, Γεν. Γραμματέας

Μαγδαλινή Μανούδη, Ταμίας

Πολυτίμη Κατσώκη, Μέλος

Αναστάσιος Πλαστήρας, Μέλος

Μιχαήλ Ρόκκος, Μέλος

Αθηνά Σιπητάνου, Μέλος

Ευστρατία Στενομερίδου - Τσίρλη, Μέλος

Ελένη Χατζηγεωργίου, Μέλος

Σταματία Ροβάτσου, Αναπλ. Μέλος

ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

ΣΩΜΑΤΕΙΟ ΦΙΛΩΝ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ASSOCIATION OF THE FRIENDS OF THE MUSEUM OF BYZANTINE CULTURE

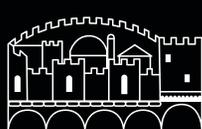

ISBN 978-9609669054

9 789609 669054